

Μουσείο Ναυτικής Παράδοσης και Σπογγαλιείας Νέας Κούταλης

Αγγελική Γεωργ. Σίμωσι

Προϊσταμένη Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων

Κώστας Δαμιανίδης

Αρχιτέκτονας, Δρ Ιστορίας της Ναυπηγικής

Στο ακριτικό νησί της Λήμνου εγκαινιάσθηκε την 1η Ιουλίου 2006 ένα νέο θεματικό Μουσείο του Αιγαίου. Στο Μουσείο Ναυτικής Παράδοσης και Σπογγαλιείας Νέας Κούταλης παρουσιάζεται η ναυτική παράδοση των προσφύγων από το νησί Κούταλη της Προποντίδας. Στη Νέα Κούταλη οι πρόσφυγες του 1922 ασχολήθηκαν σχεδόν αποκλειστικά με τη σπογγαλιεία και την επεξεργασία των σφουγγαριών.

Η έκθεση του νέου μουσείου αποτελείται από τρεις ενότητες:

Στην πρώτη παρουσιάζεται η ναυτική ζωή των Κουταλιανών πριν από τον ξεριζωμό τους από την Προποντίδα. Στην ενότητα αυτή εκτίθενται κειμήλια και αρχειακές φωτογραφίες από την παλιά πατρίδα τους.

Στη δεύτερη ενότητα παρουσιάζεται η σπογγαλιεία και η επεξεργασία των σφουγγαριών στη Νέα Κούταλη της Λήμνου. Τα εκθέματα της δεύτερης ενότητας είναι ο εξοπλισμός των δυτών, τα εξαρτήματα των σπογγαλιευτικών καϊκιών, τα είδη των σφουγγαριών, τα εργαλεία επεξεργασίας και τα μηχανήματα συσκευασίας των σφουγγαριών.

Στην τελευταία ενότητα εκτίθεται η αρχαιολογική συλλογή της Νέας Κούταλης, η οποία αποτελείται από αντικείμενα που περισυνέλεξαν οι σφουγγαράδες από τα βάθη της θάλασσας. Περιλαμβάνει αμφορείς, που χρονολογούνται από τους αρχαίους έως και τους βυζαντινούς χρόνους και προέρχονται από διάφορες περιοχές του Αιγαίου και της Μεσογείου (Κόρινθο, Χίο, Θάσο, Ρόδο, Λέσβο, και τις ακτές της Αδριατικής, της Ταραγωνίας, της βόρειας Ισπανίας και της Αιγύπτου), μολύβδινα εξαρτήματα ξύλινων αγκύρων (σταθεροί και αποσπώμενοι στύποι και σύνδεσμοι), εφυσωμένα πινάκια, χάλκινη αλυσίδα και μικρά πήλινα σκεύη.

Αρχαιολογική συλλογή Νέας Κούταλης

Η αρχαιολογική συλλογή της Νέας Κούταλης αποτελείται από 106 αντικείμενα, που χρονολογούνται από τους αρχαίους έως τους νεότερους χρόνους. Ιδρυτής της είναι ο πρώην διευθυντής του δημοτικού σχολείου Ιορδάνης Αλευρόπουλος (1920-1997). Η ιδέα και το ξεκίνημα της συλλογής περιγράφονται από τον ίδιο σε συζήτηση που μαγνητοφωνήθηκε το 1995:

«Διορίστηκα το 1945 εδώ στην Κούταλη στη Λήμνο... Τα βράδια στο καφενείο μόνος μου, εικοσιπεντάρης τότε, μου φλόγιζαν τη φαντασία μου οι δύτες, τι έβλεπαν και τι συνα-

1. Το Μουσείο Ναυτικής Παράδοσης και Σπογγαλιείας Νέας Κούταλης.

ντούσαν: αμφορείς, αγάλματα στην Κρήτη, ζούσα κι εγώ μαζί με αυτούς στους βυθούς...

Έπεισα κανά-δυο, μου φέρανε 5-6 αμφορείς, τους είχαμε μέσα στο γραφείο του σχολείου, τους καμαρώνανε όσοι περνούσαν επιθεωρηταί, κάτι άλλοι ξένοι, έπαρχοι...

Έρχεται, λοιπόν, ο γενικός επιθεωρητής, μου φαίνεται πως λεγόταν Μπάλας, τα είδε, του αρέσανε, ίσως υπαγόταν τότε [στο Υπουργείο Παιδείας] η Αρχαιολογική Υπηρεσία [και μας είπε] να βγάλει μια άδεια ίδρύσεως αρχαιολογικής συλλογής...

Κάπου εκεί [το 1952] άρχισε πια η συλλογή. Είχα αποκτήσει τον έρωτα αυτόν για τα αρχαία αντικείμενα. Μάλιστα έχω και τη διαταγή του Υπουργείου Προεδρίας της Κυβερνήσεως που με διορίσανε προσωρινό έφορο αρχαιοτήτων Νέας Κούταλης...

Εγώ για να τους προσελκύσω το ενδιαφέρον [των καπετάνιων], στις σχολικές γιορτές τους έβαζα μπροστά-μπροστά, τιμητική θέση, μπροστά από τον πρόεδρο και τον παπά ακόμα, την καπετάνισσα και τον καπετάνιο που έφεραν αντικείμενα για τη συλλογή. Αυτό έγινε αιτία όλοι να ενδιαφερόθουνε...

Με τους μαθητές δεν κάναμε χειροτεχνία, όπως κάνουν καλάθκια με χορτοπλεκτική, με κεντήματα τα παιδιά. Είχα προμηθευτεί ένα τρυπάνι, περτσίνια, λάμες 2 εκατοστά πλάτος και πάχος 2-3 χιλιοστά, και κάναμε βάσεις για τους αμφορείς. Δηλαδή το είχαμε πάρει και εγώ και τα παιδιά αλλά και οι κάτοικοι εδώ πέρα το είχαν πάρει σαν μεράκι αυτό το πράγμα, να μαζέψουνε. Και χαιρόμουνα πια. Κάναμε χοροεπερίδες, μαζέψαμε χρήματα, κτίσαμε αυτό που τώρα χρησιμοποιούνε σαν νηπιαγωγείο. Το είχα για μουσείο...»

Με το μεράκι λοιπόν του δασκάλου Ιορδάνη Αλευρόπουλου και την ανταπόκριση των κατοίκων ξεκίνησε η συλλογή και σιγά σιγά εμπλουτίστηκε. Στη συνέχεια καταγράφηκαν τα αρχαία αντικείμενα από αρμόδιους αρχαιολόγους και τοποθετήθηκαν στο σχολείο, και αργότερα, στις 15 Μαρτίου του 1963, και πάλι με πρωτοβουλία του Αλευρόπουλου, εγκρίθηκε επίσημα πια η κατάρτιση της συλλογής από τον τότε Γενικό Επιθεωρητή Αρχαιοτήτων Ιωάννη Κοντή.

Ο Θησαυρός της Νέας Κούταλης ήρθε πάλι στην επιφάνεια το 1995 με αφορμή τη μετάβαση κλιμακίου δυτών της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων στη Λήμνο και χάρη στο ζήλο του τότε κοινοτάρχη Ιωάννη Μοσχοβάκη να προβάλει μέσω αυτού τον τόπο του.

Σήμερα το μεγαλύτερο και σημαντικότερο τμήμα της Συλ-

2. Η ιστορία της δημιουργίας της Αρχαιολογικής Συλλογής Νέας Κούταλης (στη φωτογραφία ο Ιορδάνης Αλευρόπουλος).

λογής εκτίθεται στο νεοσύστατο Μουσείο Ναυτικής Παράδοσης και Σπογγαλιείας της Νέας Κούταλης, αποτελώντας ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα του ενάλιου αρχαιολογικού πλούτου που κρύβουν οι θάλασσές μας.

Το Μουσείο στη Νέα Κούταλη είναι σημείο αναφοράς των ανθρώπων της θάλασσας, σε ένα νησί που διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο στην ελληνική ιστορία από την πρώιμη ακόμη αρχαιότητα, αφού εκεί βρίσκεται η Πολιόχνη, η πρώτη πόλη της Ευρώπης με ανεπτυγμένη κοινωνική και πολεοδομική οργάνωση.

Τα περισσότερα αντικείμενα της αρχαιολογικής συλλογής του Μουσείου είναι αρχαίοι εμπορικοί αμφορείς. Οι αμφορείς αυτοί ήταν αγγεία

συνήθως μεγάλου μεγέθους που χρησίμευαν για τη μεταφορά αγαθών (κρασί, λάδι, άρτυμα από παστά ψάρια κ.ά.). Ανήκουν και αυτοί στα αγγεία του πότου, αφού χρησίμευαν στην πόση του κυριότερου ποτού των αρχαίων, του οίνου.

Η διάμετρος του στομίου των αμφορέων είναι πάντα μικρότερη από τη μέγιστη διάμετρο του σώματός τους και γι' αυτό ανήκουν στα «κλειστά αγγεία». Η ονομασία «αμφορείς» προέρχεται από τη δυνατότητα του αγγείου να μεταφέρεται από τις δύο λαβές του (αμφιφέρω).

Η συλλογή αποτελείται από έναν συγκεκριμένο τύπο αμφορέων, τους οξυπύθμενους ή εμπορικούς αμφορείς, που χρησίμευαν στο διαμετακομιστικό εμπόριο, κυρίως του κρασιού, στη Μεσόγειο και στις άλλες θάλασσες. Άλλοι τύποι αμφορέων είναι: α) οι παναθηναϊκοί – έπαθλα στους αθλητές-νικητές των γυμνικών αγώνων και των αρματοδρομιών στα Παναθήναια· β) αμφορείς με λαιμό – ο λαιμός του αγγείου χωρίζεται με σαφή γωνία από το σώμα του· γ) νικοσθενικοί – ιδιόμορφος τύπος αμφορέα με ταινιόσχημες λαβές, που ονομάστηκε έτσι από τον γνωστό κεραμέα Νικοσθένη· δ) αμφορείς SOS – φέρουν εγχάρκτη επιγραφή με τους χαρακτήρες SOS, επίσης για διαμετακομιστικό εμπόριο κυρίως λαδιού· ε) τυρρηνικοί – από την περιοχή της Ετρουρίας στην Ιταλία· στ) τύπου Nola.

Υπάρχουν ακόμη και οξυπύθμενοι αμφορίσκοι για αρωματικά έλαια.

Οι «εμπορικοί αμφορείς», όπως αυτοί της Αρχαιολογικής Συλλογής Νέας Κούταλης, έχουν οξεία απόληξη (οξυπύθμενοι), που έδινε τη δυνατότητα ασφαλούς αποθήκευσης μεγάλου αριθμού τους στα αμπάρια των караβιών. Τοποθετούνται όρθιοι σε δύο και τρεις επάλληλες στρώσεις,

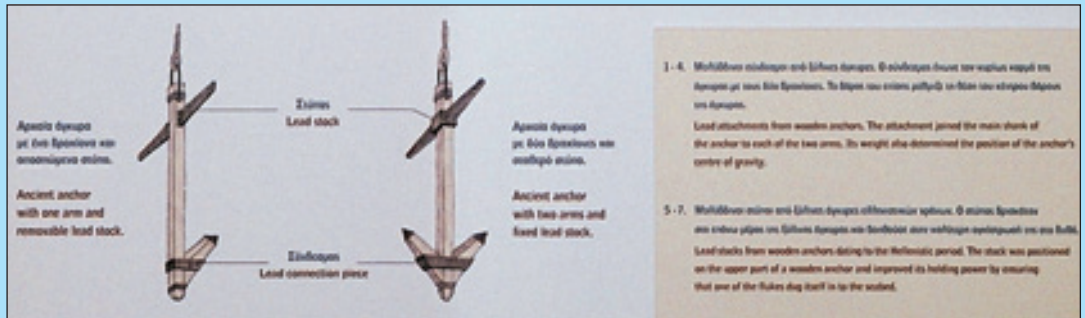
έτσι ώστε οι απολήξεις των αμφορέων της δεύτερης στρώσης να σφηνώνονται στα διάκενα που άφηναν τα σώματα των αμφορέων της πρώτης. Με αυτόν τον τρόπο όχι μόνο ήταν εκμεταλλεύσιμος όλος ο εσωτερικός χώρος του καραβιού (αμπάρι) αλλά κυρίως διασφαλιζόταν το φορτίο από μετατόπιση κατά τη διάρκεια του ταξιδιού.

Ένα από τα πλέον ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά των αμφορέων είναι το διαφορετικό σχήμα που επέλεγε κάθε περιοχή, το οποίο αποτελούσε τεκμήριο για την προέλευση και το είδος του προϊόντος που εξήγγε.

Στην επάνω επιφάνεια των λαβών των αμφορέων υπάρχουν πολλές φορές σφραγίσματα με το όνομα του ετήσιου άρχοντα της πόλης, και ως εκ τούτου χρονολογείται η εμφιάλωση του προϊόντος. Άλλα δηλώνουν τον κεραμέα και άλλα την προέλευση των αγγείων (ΘΑΣΙΩΝ, ΠΑΡΙΟΝ, ΚΝΙΔΙΟΝ, ΙΚΙΟΝ). Κάποια σφραγίσματα είχαν μόνο τα αρχικά όπως ΣΑ (Σάμος), ΚΩ (Κως). Πολύ συχνά η λαβή των αμφορέων φέρει ένα σύμβολο, χαρακτηριστικό της περιοχής, όπως το ρόδο ή ο ήλιος για τους ροδίτικους, ο Ηρακλής τοξότης και το δελφίνι για τους θασιακούς και η καθιστή σφίγγα πίσω από αμφορέα ή η απεικόνιση ενός αμφορέα για τους χίους. Σε ορισμένους έχουν βρεθεί γραπτές επιγραφές, συνήθως στο λαιμό, που δηλώνουν πιθανόν τον έλεγχο των αγγείων ή του προϊόντος. Τέλος, σε αμφορείς ρωμαϊκών χρόνων συναντώνται εγχαράξεις στον ώμο, τα λεγόμενα graffiti, ή γραπτές επιγραφές με μαύρη μελάνη (tituli picti). Οι αμφορείς σφραγίζονταν με πήλινα πώματα για την ασφαλή μεταφορά του περιεχομένου τους.

Το σχήμα των αμφορέων εξελίσσεται διά μέσου των αιώνων σε όλες τις περιοχές παραγωγής τους. Το χείλος, που στα πρώιμα αγγεία ξεχωρίζει ελάχιστα, με τον καιρό διαπλατύνεται, και ο λαιμός επιμηκύνεται και γίνεται πιο στενός. Η κοιλιά που αρχικά ήταν σφαιρική προοδευτικά καταλήγει ωσειδής. Οι λαβές ακολουθούν και αυτές την εξέλιξη του λαιμού και επιμηκύνονται, και ο ώμος που στην αρχή ξεχωρίζει ελάχιστα, αρχίζει σιγά σιγά να σχηματίζει αμβλεία γωνία. Η βάση γίνεται πιο οξεία με κομβιόσημη πολλές φορές απόληξη. Στη βυζαντινή περίοδο το σώμα των αμφορέων επιστρέφει στη σφαιρικότητα. Χαρακτηριστικό της περιόδου αυτής είναι οι συνεχείς οριζόντιες αυλακώσεις που περιτρέχουν το αγγείο για να σταθεροποιείται πάνω στο ιδρωμένο συνήθως σώμα του μεταφορέα.

Η χωρητικότητα των αμφορέων κυμαινόταν από 10 έως 45 λίτρα ανάλογα με το μέγεθός τους. Η χρήση των «εμπορικών αμφορέων» τεκμηριώνεται από την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού (3η χιλιετία). Από τότε και μέχρι τη βυζαντινή περίοδο κατασκευάστηκαν εκατομμύρια αμφορείς σε μεγάλη ποι-

3. Μολύβδινοι στύποι και σύνδεσμοι αγκυρών (κάτω φωτογραφία) και αναπαράσταση αγκυρών (επάνω φωτογραφία).

κιλία μορφών και μεγεθών, αφού αποτελούσαν το κυριότερο είδος δοχείου για μεταφορές. Η αντικατάστασή τους από το «βουτσίον», το ξύλινο βαρέλι, έγινε σταδιακά κατά τους τελευταίους αιώνες του Βυζαντίου.

Η μελέτη των αμφορέων δίνει στοιχεία για τις πόλεις και τις περιοχές της αρχαιότητας που τους παρήγαν, τους θαλάσσιους δρόμους και την ανάπτυξη της ναυτιλίας.

Την επιστημονική επιμέλεια για την έκθεση της αρχαιολογικής συλλογής είχε η Δρ Αγγελική Σίμωσι, προϊσταμένη της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων (ΕΕΑ) και των νεότερων εκθεμάτων ο Δρ Κώστας Δαμιανίδης, αρχιτέκτων, εξειδικευμένος στην Παραδοσιακή Ναυπηγική. Η συντήρηση των εκθεμάτων έγινε από τη συντηρήτρια της ΕΕΑ, κ. Σμαράγδα Συμεωνίδου. Η αρχαιολογική συλλογή εμποτεύεται από την Εφορεία Ενα-

λίαν Αρχαιοτήτων και την Κ' Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων. Η χρηματοδότηση για τη δημιουργία του Μουσείου έγινε από την κοινοτική πρωτοβουλία Leader+, τον Δήμο Νέας Κούταλης και το Κληροδότημα Γεωργίου Πετρίδη. Στο μουσείο διατίθεται συνοπτικός κατάλογος των εκθεμάτων.

Αγγελική Γ. Σίμωνι

Μικρό ιστορικό για την Κούταλη και τους σφουγγαράδες της

Η Κούταλη ανήκει σε ένα σύμπλεγμα νησιών που βρίσκονται βορειοδυτικά της Κυζικικής χερσονήσου, στην Προποντίδα (Θάλασσα του Μαρμαρά). Τα μόνα κατοικημένα νησιά του συμπλέγματος είναι ο Μαρμαράς, η Αλώνη, η Αφυσιά και η Κούταλη.

Η Κούταλη είναι πολύ μικρό νησί, με δύο μόλις μίλια μήκος και μισό μίλι περίπου πλάτος. Ο μοναδικός λόφος του νησιού, ο Προφήτης Ηλίας, με ύψος 150 μ. περίπου, έχει τέτοια διαμόρφωση που όλο το νησί μοιάζει από μακριά σαν ένα αναποδογυρισμένο κουτάλι ακουμπισμένο στη θάλασσα. Το νησί είχε έναν μόνο οικισμό, που σημείωσε ιδιαίτερη ακμή στα μέσα του 19ου αιώνα, όταν ανθούσε η εμπορική ναυτιλία των Κουταλιανών. Εκτός από τα καλοχτισμένα αρχοντικά, υπήρχαν αρκετά δημόσια κτίρια, όπως το Αρρεναγωγείο και

το Παρθεναγωγείο, καθώς και τέσσερις εκκλησίες, της Κοίμησης της Θεοτόκου, του Αγίου Νικολάου, της Παναγίας της Φανερωμένης (ο Γεδεών την αναφέρει ως «Ρόδον το Αμάραντον») και του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου.

Οι Κουταλιανοί την περίοδο αυτή είχαν υψηλό μορφωτικό επίπεδο, με αρκετούς επιστήμονες, επιχειρηματίες και διανοούμενους, οι οποίοι είχαν διαπρέψει στην Κωνσταντινούπολη και σε άλλες μεγάλες πόλεις.

Κυριότερες δραστηριότητες των κατοίκων ήταν η εμπορική ναυτιλία, η αλιεία και από το 1885 περίπου η σπογγαλιεία.

Αναφέρεται ότι η εμπορική ναυτιλία της Κούταλης υπέστη τεράστιο πλήγμα τον Ιανουάριο του 1862, όταν σε μια χιονοθύελλα βυθίστηκε αύτανδρο το καράβι του Μπούμπα στο ταξίδι του από την Κούταλη στην Κωνσταντινούπολη. Στο ναυάγιο χάθηκαν οι περισσότεροι από τους έμπειρους κουταλιανούς καπεταναίους που πήγαιναν να βρουν τα αγκυροβολημένα στην Κωνσταντινούπολη καράβια τους. Το τραγικό γεγονός στερήσε το νησί από ανθρώπους που θα μπορούσαν να προσαρμόσουν τη ναυτιλία του στη νέα τεχνολογία της αυτοκίνησης. Το εμπορικό ναυτικό του νησιού δεν μπόρεσε να αναλάβει και η ποντοπόρα ναυτιλία της Κούταλης χάθηκε μαζί με τα ιστιοφόρα.

4. Οι αμφορείς της Αρχαιολογικής Συλλογής Νέας Κούταλης, όπως εκτίθενται σύμφωνα με την περιοχή προέλευσής τους και τη χρονολογία τους.

5. Ροδιακοί αμφορείς από την Αρχαιολογική Συλλογή της Νέας Κούταλης.

Οι Κουταλιανοί, μετά την παρακμή του εμπορικού τους στόλου, επιδόθηκαν κυρίως στη σπογγαλιεία και την αλιεία που ασκούσαν ήδη από παλιά. Είναι γνωστό ότι η Κούταλη αποτελούσε τη μεγαλύτερη αγορά νωπών ψαριών στην Προποντίδα, αφού συγκέντρωνε τα αλιεύματα των γειτονικών περιοχών. Καθημερινά διακινούνταν από εκεί μεγάλες ποσότητες ψαριών προς την Κωνσταντινούπολη και άλλα αστικά κέντρα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στο νησί υπήρχαν ακόμη βιοτεχνίες για το πάστωμα ψαριών, τα οποία επίσης εξαγόταν.

Το νησί της Κούταλης είχε μια εύρωστη ελληνική κοινότητα -1.850 κατοίκους, όλους Έλληνες- οι οποίοι, όπως και ο υπόλοιπος ελληνισμός της Μικράς Ασίας, ξεριζώθηκαν με τη Μικρασιατική καταστροφή και αναζήτησαν νέα πατρίδα.

Η άφιξη των Κουταλιανών στη Λήμνο δεν ήταν τυχαία. Οι σφουγγαράδες από την Κούταλη βουτούσαν κάθε χρόνο στις ξέρες γύρω από το νησί και είχαν αποκτήσει σχέσεις με τους Λημιούς πριν από το 1922. Όταν έφτασαν στη Λήμνο έμειναν σε προσφυγικούς οικισμούς, κυρίως γύρω από τα χωριά Ρωμανού, Μούδρο, Πλάκα, Πεσπέραγο και Πορτιανού. Μετά το 1926, στη θέση όπου ήταν το μικρό ξωκλήσι της Αγίας Μαρίας, δημιουργήθηκε η Νέα Κούταλη, στην οποία κατοίκησαν οι περισσότεροι από τους κουταλιανούς πρόσφυγες.

Στη Νέα Κούταλη, όπως και σε άλλα χωριά της Λήμνου,

6. Θασιακοί αμφορείς από την Αρχαιολογική Συλλογή της Νέας Κούταλης.

μαζί με τους Κουταλιανούς εγκαταστάθηκαν και πρόσφυγες από άλλα μέρη της Μικράς Ασίας, όπως από τα Μοσχονήσια, το Ρεϊς Ντερέ, τα Δαρδανέλια, την Καλλίπολη, τη Μάδυτο, τα χωριά Γαλιμή και Παλάτια του Μαρμαρά, την Αφυσιά, το Τσεσμέ και αργότερα από την Ίμβρο και την Τένεδο. Αρκετοί από τους Μικρασιάτες ήταν ναυτικοί και έτσι στη νέα τους πατρίδα ασχολήθηκαν με διάφορα επαγγέλματα της θάλασσας μαζί ή ξέχωρα από τους Κουταλιανούς.

Οι Κουταλιανοί στη Λήμνο συνέχισαν να ασχολούνται κυρίως με τη σπογγαλιεία. Χρησιμοποιούσαν ένα ιδιαίτερο είδος βάρκας, τον «μπότη» ή «κούντουλο» ή «γούτσο», ένα οξύπριμνο σκάφος που ταξίδευε με πανιά (σακολέβα και φλόκο ή στάτζο) αλλά και με κουπιά. Είχε μήκος 8 μ. περίπου και στο μικρό αμπάρι, στη μέση του σκάφους, ήταν στερεωμένη η καταδυτική μηχανή. Την ώρα της κατάδυσης ο μπότης ακολουθούσε με τα τέσσερα κουπιά του τον δύτε και τον τροφοδοτούσε με αέρα από τη χειροκίνητη καταδυτική μηχανή. Στην παλιά πατρίδα, την Κούταλη, υπήρχαν στις αρχές του 20ού αιώνα τριάντα τέτοια σπογγαλιευτικά σκάφη. Μερικά από αυτά έφεραν οι Κουταλιανοί στη Λήμνο και ξανάρχισαν τις καταδύσεις για σφουγγάρια, όχι μόνο στα γνώριμα νερά γύρω από το νησί, αλλά και σε όλο το Αιγαίο. Οι μπότηδες αντικαταστάθηκαν σταδιακά με έναν άλλο τύπο σφουγγαράδικου καϊκιού που ονομαζόταν «αχταρμάς». Στις αρχές της δεκαετίας του 1970,

7. Εσωτερική άποψη του Μουσείου Ναυτικής Παράδοσης και Σπογγαλείας Νέας Κούταλης.

οι Κουταλιανοί είχαν περίπου τριάντα πέντε σφουγγαράδικα που ήταν όλα «αχταρμάδες», κατασκευασμένα στην Ύδρα, στη Σύμη, στην Κάλυμνο και στον Πειραιά.

Οι αχταρμάδες ήταν μια παραλλαγή του τρεχαντηριού, με έντονες κλίσεις στο κατάστρωμα, έντονη σιμότητα («βιάρισμα») και μεγάλη καμπυλότητα στο πλωριό μέρος της γάστρας («μάγουλα»). Το μήκος τους ήταν 9-15 μ. και στα μακρινά ταξίδια τους για σφουγγάρια ζούσαν στο καθένα από αυτά τουλάχιστον δέκα άνθρωποι (πέντε δύτες και πέντε πλήρωμα). Οι αχταρμάδες σκαρώνονταν αποκλειστικά για τους σφουγγαράδες που καταδύονταν με σκάφανδρο. Γι' αυτό, όταν ο τρόπος κατάδυσης για σφουγγάρια άλλαξε, σταμάτησε και η παραγωγή τέτοιων καϊκιών.

Οι Κουταλιανοί ξεκινούσαν το ταξίδι τους για σφουγγάρια τον Απρίλιο και επέστρεφαν τον Οκτώβριο, πριν από τη γιορτή του αγίου Δημητρίου. Συνήθως βουτούσαν στις ελληνικές θάλασσες, με ιδιαίτερη προτίμηση την Κρήτη, τις ακτές της Πελοποννήσου, τις Κυκλάδες και τα Δωδεκάνησα. Παλιότερα και μόνο για λίγες χρονιές, μερικά κουταλιανά καϊκια είχαν κατέβει στις ακτές της Βόρειας Αφρικής. Τα έξοδα, ωστόσο, ήταν πολλά και η συγκομιδή σφουγγαριών δεν ήταν σημαντικά μεγαλύτερη, ώστε να συνεχίσουν τα τόσο μακρινά ταξίδια. Έτσι περιορίστηκαν στις ελληνικές θάλασσες, όπου είχαν και τη δυνατότητα να πουλούν τα σφουγγάρια σε εμπόρους διαφόρων νησιών (Κάλυμνος, Αίγινα, Ύδρα κ.α.).

Τα σφουγγάρια είναι θαλάσσιοι οργανισμοί που συγκεντρώνουν χαρακτηριστικά και από φυτά και από ζώα. Υπάρχουν διαφόρων ειδών σφουγγάρια ανάλογα με το σχήμα, την πυκνότητα της μάζας και το μέγεθός τους. Οι σημαντικότερες εμπορικές κατηγορίες, ανάλογα με το σχήμα τους, είναι το «καπάδικο», ο «ματαπάς», το «φίνο» ή «μελάθι», το «λαγόφυτο» και η «τσιμούχα». Ως προς την πυκνότητα της μάζας

και το μέγεθός τους, τα σφουγγάρια χωρίζονται σε πέντε ποιότητες. Ευδιάκριτες είναι επίσης κάποιες διαφορές των σφουγγαριών που σχετίζονται με τον τόπο προέλευσής τους.

Οι σφουγγαράδες καθάριζαν τα σφουγγάρια από τους μικροοργανισμούς πατώντας τα με τα πόδια στο κατάστρωμα του καϊκιού, για να βγάλουν κυρίως το χυμό τους που μοιάζει με γάλα. Μετά ακολουθούσαν αλληπάλληλα πλυσίματα στη θάλασσα και πατήματα στο κατάστρωμα μέχρι τα σφουγγάρια να καθαριστούν πλήρως. Στη συνέχεια τα άπλωναν στον ήλιο για να στεγνώσουν και στο τέλος τα αποθήκευαν μέσα σε τσουβάλια μέχρι να τα πουλήσουν. Οι έμποροι αγόραζαν τα σφουγγάρια από τους σφουγγαράδες και τα ταξινομούσαν ανάλογα με το είδος, την ποιότητα και το μέγεθός τους. Η επεξεργασία για τον καλλωπισμό του σφουγγαριού περιλάμβανε το ψαλίδισμα, το άσπρισμα, για να αποκτήσει πιο ελκυστικό χρώμα, και το τελικό πλύσιμο. Για να τα ασπρίσουν, τα βουτούσαν μέσα σε δεξαμενές με διαλύματα οξέων και μετά τα ξέπλεναν με άφθονο νερό. Στη συνέχεια τα έστιβαν με χειροκίνητους σπιφθήρες και τα στέγνωναν στον ήλιο και τέλος τα ξεχώριζαν ανάλογα με την ποιότητα και το μέγεθος και έκαναν το «αμπαλάρισμα» σε τσουβάλια, χρησιμοποιώντας μια ειδική πρέσα για να περιορίσουν τον όγκο τους. Μέσα σε αυτές τις συσκευασίες τα σφουγγάρια ταξίδευαν προς τον τελικό προορισμό τους. Στη Νέα Κούταλη υπήρχαν επίσης και έμποροι σφουγγαριών που έστελναν σχεδόν κάθε χρόνο σφουγγάρια στο εξωτερικό. Κυριότερες χώρες εξαγωγής ήταν η Αγγλία, η Γαλλία, η Γερμανία, η Αυστρία και η Ιαπωνία.

Κώστας Δαμιανίδης

Πληροφορίες

- **Μουσείο Ναυτικής Παράδοσης και Σπογγαλείας Νέας Κούταλης**

Τηλέφωνο Μουσείου: 22540-92383

- **Δήμος Νέας Κούταλης**

Λήμνος 81 400

Τηλ.: 22540 - 51790, 51362

Fax: 22540 - 51763

e-mail: dimkout@otenet.gr

Ωράριο λειτουργίας Μουσείου

Τρίτη: κλειστά

Δευτέρα, Τετάρτη-Κυριακή: 10.00-14.00